A partir de quatre exemples concrets, l'historiador Joan Giménez, guanyador del Premi Iluro 2018 amb el treball *Mataró 1939-1945, de la revolució a la repressió,* fa avinent la magnitud de l'anomenada repressió «de baix», la que venia de denúncies dels veïns, de les autoritats locals i la policia municipal o dels delators professionals. Delacions que feren emergir les passions humanes més baixes, mostra d'una repressió de proximitat, poc coneguda, que sovint acabava davant dels tribunals militars.

ESBOSSOS D'UNA GUERRA

ELS FETS

Totes les citacions literals reproduïdes a continuació són extretes dels expedients de les causes del Tribunal Militar Territorial Tercer, indicats a les notes 1, 2, 3 i 4.

El mes de març de 1939 Carme Pibernat, que vivia al carrer de Sant Francesc de Paula de Mataró, denuncià Albert Roig Anglada davant les autoritats militars franquistes que havien ocupat Mataró el 27 de gener. Declarà que tenia una propietat al veïnat de Mata, cedida en règim de parceria a l'esmentat Albert Roig, i l'acusà d'haver-se «apropiado durante el dominio rojo, de indebida forma, de la parte de los frutos que a la misma correspondían».

Segons Pibernat, Roig li havia llançat pedres i l'havia amenaçada de mort, fins al punt que Pibernat «por miedo dejó de ir a la finca». Al mes següent, Roig fou interrogat pel cap de la policia municipal, Màxim Gutiérrez de Carvajal. Relatà que havia recollit els fruits de l'heretat que pertocaven a la propietària i els havia venut per evitar que fossin «cogidos por las fuerzas rojas», i que l'import obtingut havia estat dipositat al jutjat de Mataró. També féu avinent que les garrofes de la darrera collita que corresponien a la propietària es trobaven a la seva disposició.

El mes de maig següent, Carme Pibernat amplià la seva denúncia i indicà que Roig havia denunciat al comitè revolucionari local que, a l'esmentada finca, s'hi amagava un frare. Per la qual cosa s'hi féu un registre en el qual es cremà una «cena con los Apóstoles y algunas ropas interiores de mujer creyendo que eran de sacerdote». Acusà Roig d'haver-li requisat tota la propietat i d'haver arrencat parts de vinya sense la seva autorització. Roig exposà que intentà pagar a Pibernat l'import de l'arrendament de dues anyades —després del gener de 1939— i que ella havia rebutjat els diners dient que eren «billetes falsos», atès que era paper moneda republicà. Francesc Safont-Tria Prats pagès de can Tria de Mata fou cridat a testificar i digué creure que Roig era membre del Sindicat de Rabassaires i «se incautó de la finca donde trabaja». Roig fou detingut el 4 de maig de 1939.

Tram de la part alta de la Riera actual.

Imatge extreta de l'*Àlbum* d'Ediciones Regionales editat a Barcelona l'any 1928.

El 20 de setembre de 1939, ja en seu del Tribunal Militar a Mataró, testificà Josep Safont-Tria, també pagès de can Tria de Mata. Exposà que, durant el període de guerra, Lluís Roig, fill d'Albert Roig, havia denunciat que a can Tria de Mata s'amagava un cosí germà del testimoni —suposadament frare o capellà, tot i que realment era un farmacèutic de Verges. Segons Safont-Tria, a causa d'aquesta denúncia es presentaren a casa seva «dos individuos del llamado orden público», concretament «un tal Montserrat y un tal Raúl», l'interrogaren preguntant-li «si corrían bien con su vecino porque lo hubiera denunciado». Després d'això li exigiren «seiscientos duros». La víctima de l'extorsió respongué que sols tenia 300 duros i, així, «se conformaron con dicha cantidad, cantidad que después se repartieron entre el Montserrat, el Raúl y el Luis Roig».

***

El dia 5 de juny de 1939 fou detingut, pels membres de la «Comisaría de Investigación y Vigilancia» de Mataró, Josep Roy Puig. Havia estat denunciat per «el Agente Colaborador de esta Don Pedro Xena Tapias». L'acusava d'haver actuat amb armes després de la presa de la caserna mataronina el juliol de 1936: «habiendo actuado con armas y prestado diferentes servicios con las mismas». Segons Xena, «se alababa de haber visto muchos individuos asesinados». Fou empresonat el mateix dia. El 13 de juliol Roy s'adreçava al tribunal sol·licitant la llibertat «teniendo en cuenta la apremiante necesidad en que se encuentra mi familia, debido a que era yo el único sostén de la misma, siendo mis jornales los únicos que entran en mi casa». El mes d'agost fou cridat a declarar davant del tribunal militar Zacaries Castellà Bonany. Afirmà «categóricamente» que Roig treballava amb ell «en la faena de la pesca» i que en iniciar-se la revolta estigueren dos dies sense treballar i al tercer dia es presentà Roig, com la resta de dies de feina, amb «una escopeta vieja que tenían para matar delfines la rompió en cuatro pedazos y la tiró al mar, y que desde entonces ni de noche ni de día faltó a su trabajo». Conclogué que era absolutament fals que hagués tingut contactes amb el comitè local i que, més aviat, havia tingut «disputas» amb el cap del comitè, Jaume Lluís.

***

El dia 2 de setembre de 1940 Emili Romeu Sauleda es trobava destinat al «Batallón Disciplinario de Trabajadores nº. 92», establert a Larache, ciutat compresa, aleshores, en el Protectorat Espanyol del Marroc. Allí fou interrogat per un tinent de la Guàrdia Civil. Romeu, que a Mataró vivia al carrer Churruca, confegí un relat del seu recorregut vital en els darrers temps. En el moment de la declaració tenia 39 anys. El seu ofici era el de cambrer. Pertanyia a la CNT des de l'any 1927. Havia treballat a l'hotel Montserrat, a la «Sociedad Moderna Fraternidad», al «Bar Suizo», entre d'altres. El primer de setembre de 1936 havia ingressat voluntari a les milícies populars de Mataró. Marxà al front amb la columna Malatesta fins al mes de gener de 1937. Amb l'avenç de les tropes franquistes, passà a França per Port Bou el 9 de febrer de 1939. Va ser internat als camps de concentració de Saint Cyprien i Agde. D'aquí passà a un camp de treball a Saint Nazaire, fins que les tropes alemanyes ocuparen aquesta zona. «Aconsejados por los alemanes», decidí

AMADEO ROIG GENER, de 41 años de edad, de profesión electricista, natural de Valls, provincia de Tarragona, domiciliado en Mataró, calle de Pinzón.

Pertenecía al Socorro Rojo Internacional.
Formó parte del Comité de la Estación.
Posteriormente ingresó en el P.O.U.M., y
Fué gran agistador y propagandista.

Testigos:
Pedro Xena y Ginés García.

Mataró, 23 de Marzo de 1.939.
III Año Triunfal.
El Jefe de Policía,

Exemple de declaració sobre el passat recent d'un acusat: declaració de Pedro Xena i Ginés García davant la Policia Municipal sobre el passat d'Amadeo Roig Gener, 23 de març de 1939.

passar a Espanya i hi entrà per Irún el 16 de juliol de 1939. Fou internat al camp de concentració de Miranda de Ebro, després al de Miguel de Unamuno de Madrid i, finalment, al batalló de treballadors de Larache. El 19 d'agost de 1942 Apolonia Martínez del Olmo, que havia estat veïna de Romeu, declarà en seu judicial que l'esposa de Romeu li havia comentat «que su marido [Romeu] se estaba haciendo una sortija de brillantes de los robos que había cometido en las Iglesias de Badalona». Apolonia també declarà haver rebut amenaces de mort si no retirava aquestes denúncies. Un altre veí, Pau Solsona Eroles, havia declarat davant la justícia militar «que le considera como persona de vuena [sic] conducta, y desde luego está convencido que no robó nada». Emili Romeu fou interrogat pel jutge instructor a Badalona el 18 de setembre de 1942. Negà tots els càrrecs.

***

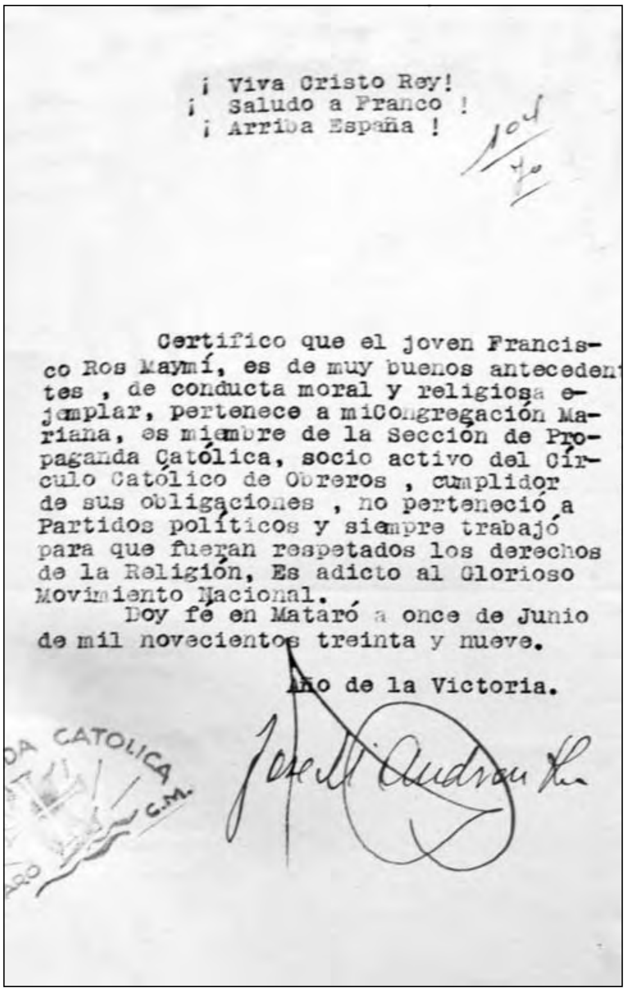
¡ Viva Cristo Rey!
¡ Saludo a Franco !
¡ Arriba España !

Certifico que el joven Francisco Ros Maymí, es de muy buenos antecedentes , de conducta moral y religiosa ejemplar, pertenece a miCongregación Mariana, es miembre de la Sección de Propaganda Católica, socio activo del Círculo Católico de Obreros , cumplidor de sus obligaciones , no perteneció a Partidos políticos y siempre trabajó para que fueran respetados los derechos de la Religión, Es adicto al Glorioso Movimiento Nacional.
Doy fé en Mataró a once de Junio de mil novecientos treinta y nueve.
Año de la Victoria.

Exemple de certificat de bons antecedents d'un acusat: certificat signat per mossèn Josep Maria Andreu a favor de Francisco Ros Maymí, 11 de juny de 1939.

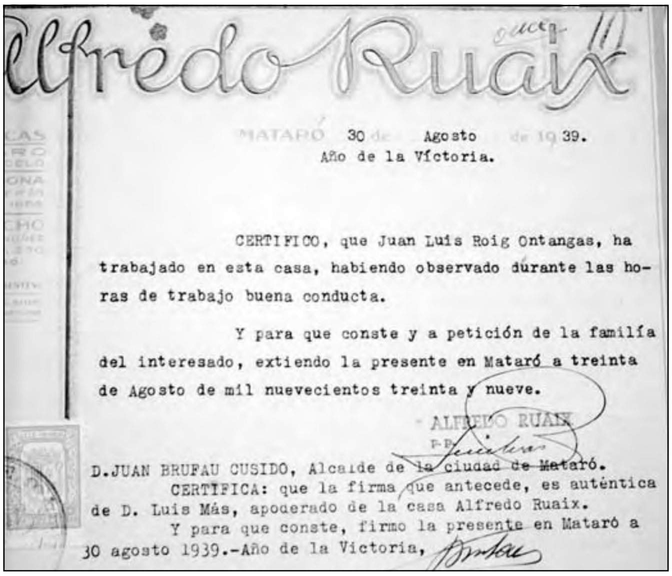
Alfredo Ruaix

MATARÓ 30 de Agosto de 1939.
Año de la Victoria.

CERTIFICO, que Juan Luis Roig Ontangas, ha trabajado en esta casa, habiendo observado durante las horas de trabajo buena conducta.

Y para que conste y a petición de la familía del interesado, extiendo la presente en Mataró a treinta de Agosto de mil nuevecientos treinta y nueve.

ALFREDO RUAIX

D.JUAN BRUFAU CUSIDO, Alcalde de la ciudad de Mataró.
CERTIFICA: que la firma que antecede, es auténtica de D. Luis Más, apoderado de la casa Alfredo Ruaix.
Y para que conste, firmo la presente en Mataró a 30 agosto 1939.-Año de la Victoria,

Certificat de bona conducta, signat per Alfredo Ruaix, empresari, a favor del treballador Juan Luis Roig Ontangas, 30 d'agost de 1939.

Joan Lluís Roig Ontangas tenia 25 anys el 1939 quan va ser detingut a Mataró pel caporal de la Guàrdia Civil Antoni Brunet Ferrer. Vivia a la Muralla de Sant Llorenç i era treballador tèxtil. En l'interrogatori reconegué haver estat membre de les Joventuts Llibertàries i que, en produir-se el sollevament militar el juliol de 1936, es presentà a l'edifici del Centre Catòlic, aleshores seu de les «Milicias Antifascistas», per posar-se a disposició dels seus caps i per tal de defensar «el gobierno Rojo». Allí se li lliurà un mosquetó i participà en diferents serveis d'armes, un d'ells al col·legi de Santa Anna, on veié com l'església fou saquejada i, també, com amb un camió s'emportaren «objetos de los que había en la mencionada iglesia». Negà conèixer ningú que hi hagués participat. Marxà al front amb la columna Malatesta i fou destinat al sector Sud Ebre. Intervingué en les actuacions de «Sierra de la Serna» on fou ferit i evacuat a diferents hospitals, i finalment retornat a Mataró. Quan la seva lleva va ser cridada per anar al front, el destinaren a infanteria de marina al front de Catalunya. L'empresonaren i el conduïren al camp de concentració de Tremp, a d'altres camps i, finalment, al de San Pedro de Cardeña, on estigué des del març fins al maig de 1939 i meresqué de les seves autoritats la qualificació de «Bueno».

Després d'aquesta declaració, davant la Guàrdia Civil, fou empresonat. L'empresa «Alfredo Ruaix» avalà el seu bon comportament el mes d'agost de 1939.

EL TEIXIT DEL DRAMA HUMÀ

Cap d'aquestes quatre històries, inèdites fins al moment de la seva publicació en aquests *Fulls* —i de les quals veurem el desenllaç al final—, hauria tingut *per se* prou d'interès com per ser reproduïdes en una obra general destinada a estudiar la Guerra Civil espanyola o la revolució social que es produí a Catalunya d'ençà del juliol de 1936. Probablement perquè les realitats que il·lustren es considerarien anodines, quotidianes, conegudes, poc rellevants.

Tanmateix, penso que milers d'històries com les relatades són el canemàs del teixit del drama humà que fou la Guerra Civil. Situacions com les referides es converteixen en esbossos —a petita escala— de la violència que dessagnà el país, no només durant la guerra, sinó també en la ferotge repressió que la seguí.

Cal tenir molt present que hi hagué un duríssim conflicte bèl·lic en diferents fronts, en el qual es dirimien temes cabdals a diferents nivells: una República escollida democràticament pels seus ciutadans s'enfrontava a un sollevament dels militars que li havien jurat fidelitat. El feixisme, emergent en aquells moments a nivell europeu, assajava les estratègies militars que portaria a terme en un greu conflicte bèl·lic que es preveia imminent. Sectors molt importants del proletariat veieren en l'anarquisme o el marxisme —ja fos en la visió més estalinista o en la que defensà Andreu Nin i el POUM— el moment per construir, a la rereguarda republicana, o a les zones reconquerides de l'Aragó, una societat que plantejava en la socialització i les col·lectivitzacions una alternativa al capitalisme clàssic defensat per les classes altes i mitjanes.

I, tot això, es dirimí en aquells tres anys en el front i a la rereguarda. Per això en aquests apunts sobre una guerra s'han escollit històries que tenen com a marc els dos espais.

En el front, hi ha la violència de les armes i la mort entre dos exèrcits, en un dels quals anaven amb espardenyes i tenien molts problemes de subsistència i d'armament —malgrat la interessada intervenció de la Unió Soviètica—, i l'altre el formaven militars de professió —formats a les ferotges guerres colonials de l'Àfrica— que comandaven unes tropes abastides amb tots els subministraments que els facilitaven els estats feixistes d'Itàlia i Alemanya.

A la rereguarda, l'afany d'uns de construir una societat més justa i solidària que alliberés les classes baixes d'una explotació secular es conjugà —massa vegades— amb odis, revenges, assassinats i violències fruit de les passions humanes més baixes.

I la postguerra no fou menys violenta, si més no per als perdedors. Als homes que havien lluitat per la República, pel simple fet d'haver-ho fet els esperaven els camps de concentració o els batallons de treball. Però no sols això. Si aconseguien retornar a la llar els esperava una altra repressió: la que venia «de baix», dels seus veïns, de les denúncies fetes a la Policia Municipal o a la Guàrdia Civil, o dels delators professionals. I per aquesta repressió que venia «de baix» sovint s'acabava davant dels tribunals militars creats *ad hoc* per castigar els qui s'havien mantingut fidels al govern legítim.
Uns tribunals dels militars sollevats que —gràcies a un tripijoc jurídic— aplicaven sentències i penes als defensors de la República acusant-los del delicte de «rebelión militar». I així s'empresonaren i executaren moltes, massa persones.

Aquest conjunt de circumstàncies és el que he volgut il·lustrar amb aquestes històries de conciutadans nostres. Potser poc rellevants, però profundament il·lustradores d'una tragèdia humana bastida amb la guerra, la violència, les agressions, els captiveris, les denúncies... Però, també, amb homes que marxaven al front per defensar un ideal, amb persones que davant les acusacions o denúncies avalaven i defensaven els seus veïns, els seus treballadors, els seus feligresos... Una part de la nostra història massa important per oblidar-la. Un drama que afectà tots els nostres conciutadans de fa vuitanta anys i als quals les generacions que hem viscut en democràcia devem un reconeixement públic —i en aquest punt, voldria expressar un record especial per a Jaume Lladó i Font, recentment traspassat, observador directe d'aquests fets, dels quals ens llegà un important testimoniatge.

Com a cloenda, el desenllaç de les històries. La causa contra Albert Roig Anglada i Lluís Roig Nogueras fou sobreseguda i arxivada l'11 de novembre de 1940 en considerar que «las actividades imputadas a los encartados no son consideradas como delictivas por su escasa importancia».[1] El 5 de desembre de 1939 el tribunal que havia jutjat Josep Roy Puig sentencià que havia de restar en llibertat per «no haber incurrido en responsabilidad exigible en vía judicial».[2] El 17 d'abril de 1943 Emili Romeu Sauleda fou posat en llibertat definitiva pel tribunal responsable de la causa.[3] Joan Lluís Roig Ontangas fou condemnat a 12 anys i un dia de presó el 4 de desembre de 1939 per «un delito de Auxilio para cometer la Rebelión Militar».[4]

Paradoxalment, a voltes, la justícia militar fou més benèvola que la policia, les autoritats locals o els propis veïns, la qual cosa pot ajudar a formar una idea cabal del que significà la repressió exercida des «de baix», menys coneguda i valorada que l'exercida des «de dalt».

ADDENDA

Després d'haver escrit aquestes pàgines, el dia 15 de setembre de 2020 el Consell de Ministres aprovà un avantprojecte de llei amb el nom de *Memoria Democrática*, en el qual —entre altres coses— es disposa el següent:

Se determina la consideración de víctima con arreglo a los parámetros internacionales de Derechos Humanos y declara el carácter nulo de todas las condenas y sanciones dictadas durante la Guerra Civil y la Dictadura por los órganos de represión franquista, que asimismo se declaran ilegítimos. Todas ellas tendrán derecho a una Declaración de reconocimiento y reparación.[5]

JOAN GIMÉNEZ I BLASCO

BIBLIOGRAFIA

ALBERT (1987): Esteve Albert i Corp, «El clima revolucionari de Mataró, 1936-1939», dins D. A., *Civitas Fracta. Miscel·lània d'Història i de Cultura.* Mataró: Copisteria Castellà, p. 47-52.

COLOMER (2006): Margarida Colomer i Rovira, *La Guerra Civil a Mataró, 1936-1939.* Barcelona / Mataró: Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Patronat Municipal de Cultura de Mataró.

GIMÉNEZ (2019): Joan Giménez i Blasco, *Mataró 1936-1945, de la Revolució a la Repressió.* Mataró: Fundació Iluro.

LLADÓ (2017): Jaume Lladó i Font, *Dues viles i una ciutat. Tot fent memòria.* Mataró: Centre d'Estudis d'Història i Arqueologia de Mataró.

PRESTON (2011): Paul Preston, *El holocausto español. Odio y exterminio en la Guerra Civil y después.* Barcelona: Random House Mondadori.

SALICRÚ (1989): Manel Salicrú i Puig, *Crònica del temps de guerra a Mataró (1936-1939).* Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria.

SOLÉ (2003): Josep Maria Solé i Sabaté, *La repressió franquista a Catalunya, 1938-1953.* Barcelona: Edicions 62.

XAUBET (2006): Josep Xaubet i Vilanova, *Sociologia de la guerra revolucionària a Mataró (1936-1939).* Barcelona: Marré.

NOTES

1.- Tribunal Militar Territorial Tercer. Barcelona. Causa 008002.

2.- Tribunal Militar Territorial Tercer. Barcelona. Causa 009823.

3.- Tribunal Militar Territorial Tercer. Barcelona. Causa 000331.

4.- Tribunal Militar Territorial Tercer. Barcelona. Causa 009828.

5.- https://www.lamoncloa.gob.es/consejodeministros/referencias/Paginas/2020/refc20200915.aspx#Memoria (consulta: 8 d'octubre de 2020).

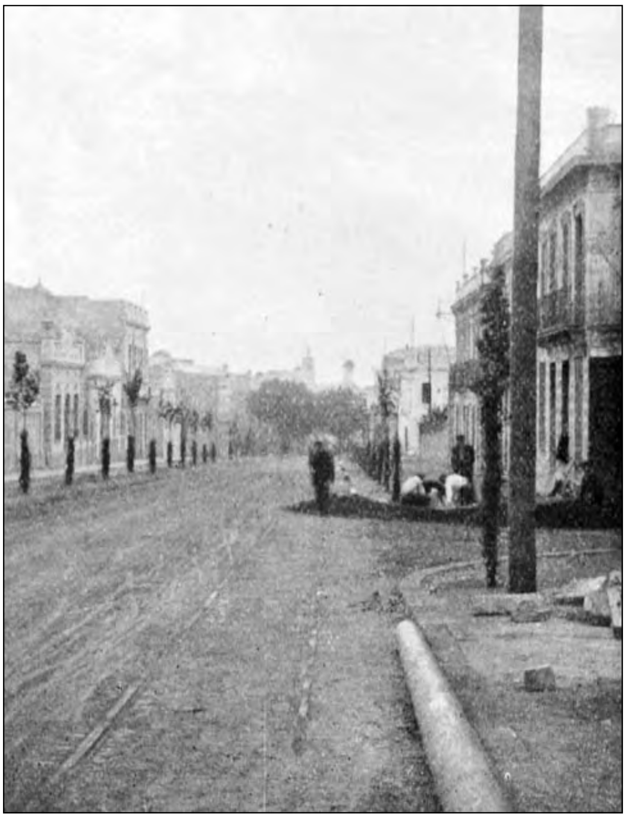

Tram del carrer d'Isern.

Imatge extreta l'*Àlbum* d'Ediciones Regionales editat a Barcelona l'any 1928.